

TIPINIO GYVENAMOJO NAMO ARCHITEKTŪROS FUNKCINĖ KAITA: TEISINĖS IR POLITINĖS PRIELAIDOS

Aistė GALAUNYTĖ

Vilniaus Gedimino Technikos Universitetas, Vilnius, Lietuva
El. paštas aiste.galaunyte@vgtu.lt

Santrauka. Sovietinės okupacijos metais Lietuvoje būsto projektavimas ir statyba buvo griežtai reglamentuojami sovietinės valdžios įstatymų, tipiniai projektai buvo leidžiami centralizuotai. Tuomet apibrėžti architektūros parametrai ir nuostatos, nors faktinis jų galiojimo laikas ir pasibaigęs, pastebimi ir šiuolaikinėje, ypač tipinėje, architektūroje. Įstatymų leidyboje galima atpažinti sovietinių įstatymų suformuotas „tradicijas“, kurios taikomos Nepriklausomos Lietuvos laikų vienbučiams namams. Tyrime nagrinėjami ir tarpusavyje lyginami teisiniai reglamentai bei jų įtaka tipinei vienbučių architektūrai. Tyrimui kontekstualizuoti pasitelkiami istoriniai socialiniai laikotarpio vertinimai.

Reikšminiai žodžiai: tipinis vienbutis, standartizacija, statybų reglamentavimas, sovietinių metų architektūra, šiuolaikinė architektūra, gyvenamasis plotas.

Įvadas

Straipsnyje nagrinėjama tipinės vienbučių namų architektūros Lietuvoje funkcinė kaita ir jos priežastys nuo XX a. 6 deš. – industrinės statybos sovietinėje Lietuvoje pradžios – iki XXI a. 2 deš. Taip siekiama palyginti sovietų okupuotos (1945–1990 m.) ir Nepriklausomos (nuo 1990 m.) Lietuvos tipinių projektų ypatumus. Funkciniams architektūros aspektams priskiriami namo plotas, namo patalpų paskirtis, patalpų išdėstymas plane, patalpų skaičius, etc. Tyrinėjama šių dedamųjų individuali ir tarpusavyje santykio kaita atsižvelgiant į aktualius statybų reglamentus, kitus teisės aktus, politinę ekonominę situaciją, gyvenimo būdo pokyčius. Šio reiškinio užuomazgų galima aptikti ir ankstesnėse epochose: prieš kelis šimtus metų Amsterdame mokesčiai didėjo priklausomai nuo fasado pločio, o Anglijoje mokestinėmis prievolėmis buvo apribotas langų plotas. Tokie reguliavimai keitė ir formavo naujus gyvenamosios architektūros bruožus. Skaičiais apibrėžti, legalūs, architektūros parametrai („minimumai“ ir „maksimumai“) ypač aktualūs pigesniems, populiariniams, į viduriniąją ar žemesniąją visuomenės klasę orientuotiems statiniams, tokiems kaip tipinis gyvenamasis namas. Įgyvendinti statinio funkciniai parametrai, savo ruožtu, konstruoja gyvenimo būdo modelius, neretai išliekančius ilgiau nei reglamento galiojimas. *Straipsnio tikslas* – atskleisti teisinių ir politinių priemonių įtaką ir jos mastą tipinių gyvenamųjų namų funkcinei raidai. Keliami uždaviniai: išnagrinėti aktualius teisės aktus, surinkti aktualius

tipinius vienbučių projektus, palyginti, kaip tam tikrų reglamentų nurodymai atspindi namų funkcinėje struktūroje, atskleisti jau nebegaliojančių reglamentų įtaką vėlesniems projektams. Tyrimo metodologija: empirinio tyrimo metu surinkti vienbučių namų projektai lyginami tarpusavyje ir taip pat paraleliai lyginami su tuo metu galiojusiu teisės aktų nuostatais. Tyrimui kontekstualizuoti atsižvelgiama į istorinius socialinius laikotarpio vertinimus.

Minimalaus būsto idėjos XX a. pr.

Funkcinius gyvenamojo būsto aspektus buvo imtasi apibrėžti dar ankstyvojoje komunizmo ideologijoje, spraudžiant šeimas į komunalinius butus, pvz. „Buržuaziniai namai, pasak Lenino, yra bet kuris būstas, turintis tiek pat kambarių, kiek ir gyventojų“ (Zavisca 2012). Šios XX a. pradžios nuostatos apraiškų buvo galima stebėti ir Lietuvoje iki pat 1990 m., kai neretai keturių asmenų šeimai¹ buvo *skiriamas* trijų ar net dviejų kambarių butas (be to, Sovietų Sąjungoje atsirado įprotis skaičiuoti kambarius, o ne miegamuosius – juk neretai ir svetainė buvo paverčiama miegamuoju). Vertinant tipinius vienbučių namų

¹ Autorė šį teiginį grindžia savo asmenine patirtimi – didžioji dalis butų, statytų sovietiniais metais, turi 2 ar 3 kambarius, o dauguma šeimų sovietiniais metais turėjo du vaikus. Situacija panaši ir šiaurinėje – paklausiausi 2–3 kambarių, 40–60 kv. butai. (NT naujienos 2014)

projektus², galiojusius sovietiniais metais, nei vieno iš jų kambarių skaičius neviršydavo penkių – vadinas, šeima, turinti daugiau nei 3 vaikus arba gyvenanti su seneliais, jau nebegalėdavo užtikrinti atskiro kambario kiekvienam vaikui ar turėti valgomojo, darbo kabineto, svečių miegamojo.

Kitas svarbus, paraleliai veikęs gyvenimo sąlygų reguliavimo įrankis – 9 kv. m. „sanitarinė norma“, pradėta taikyti XX a. 3 deš. ir galiojusi per bene visą Sovietų Sąjungos gyvavimo laikotarpį (Höjdestrand 2003). Sociologė Jane R. Zavicka originaliai sujungia sovietinių metų tyrinėtojų Svetlanos Boym ir Steven E. Harris mintis: „[sanitarinė] norma dažniau buvo taikoma kaip ploto maksimumas nei kaip minimumas (Harris 2003). Tokia biurokratinė logika leido dalinti erdvę lyg tai būtų „abstrakti geometrijos problema, o ne realus gyvenamasis būstas“ (Boym 1995; Zavisca 2012). Tačiau priskirti *egzistencinio minimumo* paieškas vien Sovietų Sąjungai būtų klaidinga. Mažų būstų galimybes nagrinėjo modernistai ir CIAM (pranc. *Congrès Internationaux d'Architecture Moderne*) kongreso dalyviai XX a. 3 deš., CIAM-2 Frankfurte buvo dedikuotas išskirtinai *egzistencinio minimumo* problemai (Wolfe 2011). Čekų architektas Karel Teige 1932 m. išleido manifestą „Nejmenši byt“ (liet. „Minimalus būstas“). Lyginant Teige idėjas su Lietuvoje egzistavusiu sovietiniu būstu, pastarasis atrodo netgi pakankamai „buržuazinis“. Teige rašo: „Funkciškai suskirstytas buržuazinis namas – tai primityvus, universalios erdvės būsto tradicijos neigimas. Šio neigimo paneigimas – universali viena erdvė individui daugiabučiame name“ (Teige 2002). Karel Teige neigė skirtingų funkcijų kambarius, sakydamas, kad tai prieštarauja žmogaus prigimčiai, ir siūlydamas visas funkcijas organizuoti vienoje patalpoje. Akivaizdu, kad ši idėja, nepaisant jos ideologinio atspalvio, sėkmingai vystoma ir šiuolaikinėje architektūroje, projektuojant studijos tipo būstus.

Vienbučių funkcinės ypatybės ir jų ryšiai su sovietiniais reglamentais

Išanalizavus reikšmingiausias Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (toliau: LTSR) Ministrų Tarybos, Valstybinio statybos reikalų komiteto ir kitų atsakingųjų institucijų nutarimus (Teisės aktų, reglamentavusių... 2009) akivaizdu, kad būsto plotas bei gyvenamųjų ir pagalbinių patalpų santykis buvo vienas svarbiausių, nuolatos nagrinėjamų klausimų (1 pav.). Tą patvirtina ir šiuolaikiniai aktualūs būsto tyrimai:

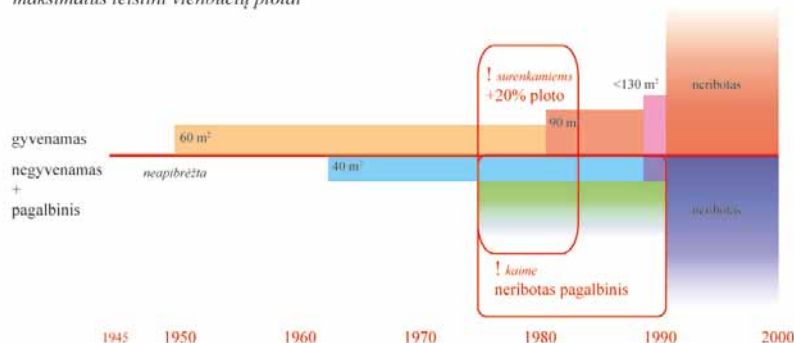
² Remiamasi empirine medžiaga, surinkta iš tipinių namų katalogų, Architektūros ir statybos instituto (toliau: ASI) straipsnių rinkinių, žurnalo „Statyba ir architektūra“ publikuotų projektų – iš viso apie 60 skirtingų tipinių namų pavyzdžių. Populiaraus Alytaus eksperimentinio namų statybos kombinato (toliau: ENSK) namo gyvenamųjų kambarių skaičius taip pat neviršydavo penkių.

„<...> būsto politika buvo visiškai pavaldi Komunistų partijai; būstas ir jo statybos buvo svarbus politinis klausimas. Būsto politika buvo plėtota centralizuotai, o jos svarbiausi tikslai buvo sumažinti skirtumus tarp miesto ir kaimo...“ (Aidukaitė *et al.* 2014). Žinoma, šiandien architektūra yra žymiai labiau reguliuojama mikrolygmeniu – įvairūs plotų, aukščių, apšviestumo, gaisriniai parametrai yra labiau apibrėžti. Tačiau makrolygmens reguliavimas – kokio tipo, kur, kokia technologija, ar namus statyti, ar uždrausti statyti – sovietiniais metais buvo daug griežtesnis, nei yra dabar. Dėl kokių priežasčių sovietiniais metais namų plotai buvo ribojami, galima tik kelti hipotezes. Tai gali būti susiję su žemės sklypų dydžiu – nes jie taip pat buvo reglamentuoti maži – miestuose iki 6 a, kaime iki 15 a (viena iš priežasčių, kodėl daugelis vienbučių projektuoti dviaukščiai). Taip pat neatmestina galimybė, kad taip buvo taupomos statybinės medžiagos ir siekiama kuo greitesnių realizacijų. Juolab kad išskirtinės sąlygos plotų atžvilgiu suteikiamos greitai pastatomos pramoninės gamybos (surenkamiems) namams. Tą liudija Ministrų Tarybos 1976 m. liepos 14 d. nutarimas Nr. 238 „Dėl pramoninės gamybos individualių ir vienbučių kooperatinių namų naudingojo ir gyvenamojo ploto maksimalaus dydžio“: „<...> pramoninės gamybos namo, kuris gali priklausyti piliečiui asmeninės nuosavybės teisėmis, naudingasis plotas gali viršyti 100 kv. m, o gyvenamasis plotas gali viršyti 60 kv. m, bet ne daugiau kaip 20 proc.“ (Teisės aktų, reglamentavusių ... 2009). Šio nutarimo data, greičiausiai, neatsitiktinai sutampa su Alytaus eksperimentinio namų statybos kombinato (toliau: ENSK) surenkamų namų gamybos pradžia. Alytnamiai nebuvo pirmieji surenkami namai sovietinėje Lietuvoje – industrinė statyba sovietinėje Lietuvoje buvo vykdoma dar nuo 6 dešimtmečio, pirmasis stambiaplokštis vienbutis namas buvo pastatytas Marijampolės (tuomet – Kapsuko) rajone – tačiau juos būtų galima pavadinti pirmaisiais sėkmingais.

Nutarimo Nr. 236 nuostatos akivaizdžios nagrinėjant iki 1983 m. galiojusius tipinius projektus, matyti, kad surenkamų namų didžiausi plotai yra didesni (71,48 kv. m) nei plytų mūro namų – atitinkamai 59,97 kv. m (Čigriejus 1983). Įdomu tai, kad visų tipinių plytų mūro namų projektų gyvenamasis plotas beveik nesiskiria, yra beveik lygus didžiausiam 60 kv. m, o projektuojant surenkamus namus eksperimentuojama ir su mažesnėmis erdvėmis – pvz., *alytnamis* P-631 turėjo tik 47,9 kv. m gyvenamojo ploto. Vėlesnėse tipinių vienbučių serijose mažiausias siūlomas gyvenamasis plotas dar sumažėjo – iki 46,64 kv. m, o didžiausias – padidėjo iki 79,80 kv. m (nors kambarių skaičius išliko tas pats: 3 ir 5).

Įstatymai, suvaržę gyvenamąjį vienbučių plotą, kiek laisviau traktavo pagalbinį ir naudingąjį negyvenamąjį, ypač

maksimalūs leistini vienbučių plotai

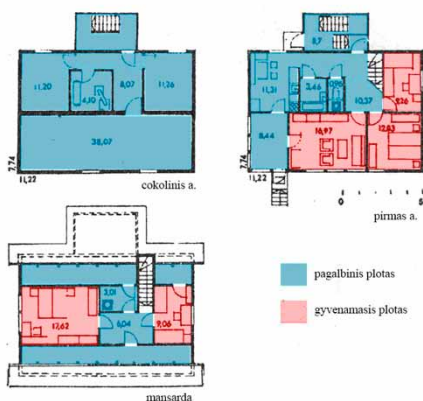

1 pav. Didžiausių leistinų vienbučių plotų kaita ir išimties privilegijuotoms grupėms – industriniu būdu pagamintiems ir kaimo namams (autorės schema)

Fig. 1. Changes of maximum permitted space for single-family houses and exemptions for privileged groups – prefabricated houses and houses for rural areas (author scheme)

kaimo namuose. XX a. 7 deš. pastato bendras naudingasis plotas galėjo siekti 100 kv. m (iš jo – daugiausia 60 kv. m – galėjo būti gyvenamasis). 8-ajame deš. leidžiamas naudingasis plotas toliau plėtėsi, didinant negyvenamąjį plotą. Kartu su Ministrų Tarybos 1975 m. birželio 25 d. nutarimu Nr. 228 „Dėl priemonių individualinės statybos trūkumams pašalinti“ buvo išleisti ir „Individualinės statybos miesto gyvenvietėse“ bei „Individualinės statybos kaimo gyvenvietėse“ nuostatai (LCVA, f. R-754, ap.1, b. 1172 l). Jie numatė didesnį pagalbinių pastatų ir patalpų skaičių kaimo ir miesto namams. Vis dėlto kaimo namai sulaukė daugiau privilegijų. Kaimo tipo gyvenvietėse buvo galima statyti ir (ar) įrengti įvairesnių pastatų ir (ar) patalpų, pvz., lauko virtuvę, rūšį daržovėms. Kai kurių statinių – garažo,

rūsio, lauko virtuvės, ūkinio pastato – plotai kaime buvo apskritai neribojami. Todėl buvo projektuojami namai, turintys neadekvačiai didelį pagalbinį plotą (2 pav.). Be to, įvairius pagalbinius pastatus (daržines, tvartus, garažą, etc.) buvo leidžiama blokuoti prie gyvenamojo namo (Čigriejus 1983) – tai faktiškai išdidino bendrą pastato plotą ir sudarė sąlygas pagalbines patalpas naudoti kaip gyvenamąsias. Kita, paslėpta, privilegija kaimo namams atsiskleidžia Valstybinio statybos reikalų komiteto (VSRK) 1974 m. įsakymo tekste: „Kaime pastatytus individualius namus leista priimti naudoti neįrengus mansardos. Šiuo atveju priėmimo naudoti akte rašomas tik įrengtų patalpų plotas.“ Vadinasi, jau vėliau, pridavus statinį, mansardoje galima įrengti bet kokias patalpas, net ir gyvenamuosius kambarius. Apie galimai gyvenimui naudojamas pagalbines patalpas kalbama ir kitame, jau 1991 metų, dokumento tekste, faktiškai įteisiniame gyvenamųjų patalpų įrengimą ūkiniuose pastatuose: „Individualių namų statytojams leista laikinai apsigyventi ir įsiregistruoti pastatytuose ūkiniuose pastatuose (jei juose yra tinkamų gyventi patalpų) <...>“. Įvertinus vėlyvaisiais sovietiniais metais galiojusius įsakymus ir nutarimus aišku, kad jie taip pat prisidėjo prie eklektiško stiliaus namų, turinčių didelį tiek gyvenamąjį, tiek pagalbinį (rūsiai, salės, pirtys cokoliniame aukšte) plotą, išpopuliarėjimo atgavus Nepriklausomybę.

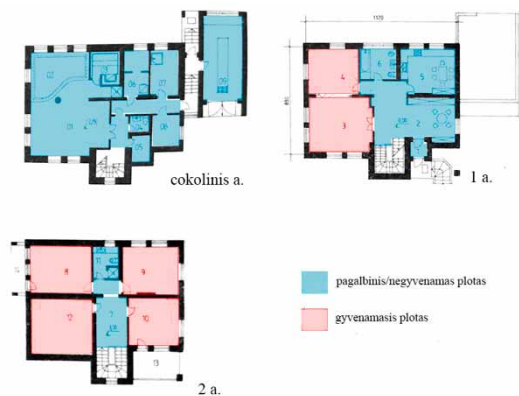

2 pav. Gyvenamojo ir negyvenamojo / pagalbinio ploto santykis Alytaus ENSK name, tipinis projektas V-953-04-03. Pagalbinis / negyvenamasis plotas ~1,5 karto didesnis už gyvenamąjį (šaltinis: autorės schema naudojantis iliustracija iš E. Čigriejus 1983: 213)

Fig. 2. Living and auxiliary area ratio in Alytus ENSK house, typical project V-953-04-03. Auxiliary area is ~1.5 times higher than residential (source: author scheme using illustration from Čigriejus 1983: 213)

Vienbučių planinės struktūros ypatumai 1991–2016 m.

Nuo 1991 m., pagal LR Vyriausybės 1991 m. liepos 12 d. nutarimą Nr. 278 „Dėl individualinės statybos“ (Žin., 1991, Nr. 23–621; Lietuvos Respublikos Vyriausybės... 1991), buvo leista statyti neriboto ploto namus (atsižvelgiant į detaliuotu planu nustatytą sklypo užstatymo tankį ir intensyvumą), o gyventojai suskubo tuo pasinaudoti. Išskirtinai

3 pav. Pagalbinių / negyvenamų ir gyvenamų patalpų santykis vienbučiame name 1991 m. (šaltinis: autorės schema naudojantis iliustracija iš žurnalo „Statyba ir architektūra“ (1991: 199))

Fig. 3. Auxiliary / living area ratio in a single family house in 1991. (source: author scheme using illustration from the magazine *Statyba ir architektūra* (1991: 199))

didelio ploto tipiniai ir unikalūs gyvenamieji namai buvo aktyviai (neretai ir savavališkai) statomi maždaug iki 1998 m.³ Neadekvačiai dideles pagalbines ir negyvenamas naudingąsias patalpas jie būdavo paveldėję dar iš sovietinių vienbučių (3 pav.) – kaip gyvenimo būdo tradiciją, įprasta būdavo turėti pirtį, rūšį, o galimai ir patys architektai adaptuodavo dar sovietiniais metais kurtus projektus, kuriuose buvo numatytas didelis negyvenamasis plotas.

Didelio ploto namus išlaikyti leido, kaip ir sovietiniais metais, nedideli komunaliniai mokesčiai⁴. Apskritai valstybės politika ir teisės aktai Nepriklausomoje Lietuvoje turėjo žymiai mažiau įtakos reikšmingiems funkcinės struktūros pokyčiams namuose. Pokyčius, kurių buvo, labiau veikė madingos tendencijos ir gyvenimo būdo pokyčiai. Esminės naujovės planinėje struktūroje: virtuvės sujungimas su gyvenamuoju kambariu, o kartais ir valgomuoju, vonios kambarių skaičiaus didėjimas (sovietiniais metais namas paprastai turėdavo vieną vonios kambarį), drabužinės kaip atskiros patalpos atsiradimas. Tokių papildomų patalpų atsiranda net ir nedidelio ploto namuose (4 pav.). Pvz., beveik analogiško ploto sovietiniuose *eksperimentiniuose* namuose tokios patalpos kaip drabužinė nebūdavo. Erdvės greičiau buvo išnaudojamos patalpoms, sprendžiant iš pavadinimų, skirtoms sandėliuoti: rūšiams, kamaraitėms, klėtelėms (4 pav.). Nors iš pirmo žvilgsnio paveiksle pavaizduoti planai atrodo panašūs, tačiau pažiūrėjus atidžiau jie turi savitą, laikotarpiui būdingų bruožų. Sovietiniame name vonia – tik

3,5 kv. m, šiuolaikiniame – siekia 10 kv. m Šiuolaikiniame name virtuvė, svetainė, koridorius susilieja į bendrą erdvę, sovietiniame – net keli durimis atskirti koridoriukai.

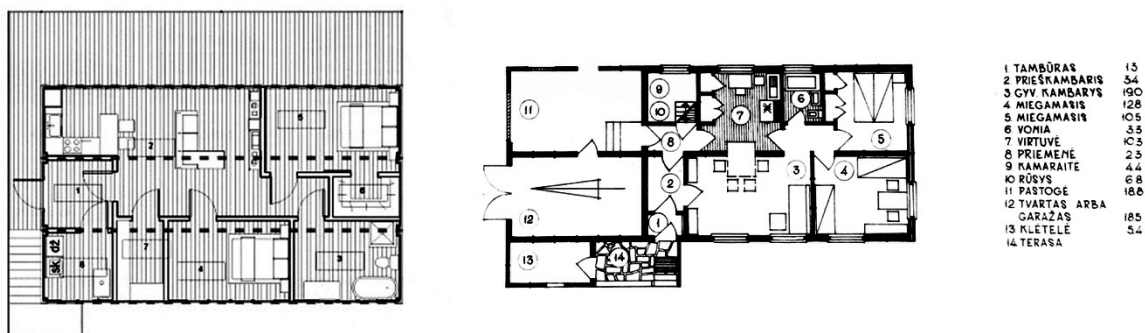
Ryškiausias (vis dar tebesitęsiantis) reiškinys vienbučių namų statyboje po 1998 m. – „vienbutis iki 80 kv. m“. Reiškiny siejamas su 2010 m. priimtu statybos techniniu reglamentu STR 1.01.07:2010 „Nesudėtingieji statiniai“, žymiai supaprastinusiu vienbučių gyvenamųjų namų iki 80 kv. m projektavimą ir statybą. (Šiuo metu reglamentas panaikintas, vietoje jo įsigaliojo STR 1.01.03:2017.) STR 1.01.07:2010 buvo teigiama: „Nesudėtingųjų statinių projektavimui, statybai, statinio projekto vykdymo priežiūrai turi teisę vadovauti fizinis asmuo, baigęs aukštojo ar specialiojo vidurinio mokslo studijas ir įgijęs architektūros <...>, technologijos mokslų studijų srities ar šioms kryptims ir sričiai prilyginamą išsilavinimą.“ Tai reiškia, kad šešerius metus (nuo 2010 iki 2016 m.) projektuoti mažesnę nei 80 kv. m namą galėjo ne tik architektūros bakalauras, bet ir statybos inžinierius. Be to, iki 2017 m. sausio 1 d., statant namą iki 80 kv. m ne mieste, o nauji vienbučiai gyvenamieji namai dažnai statomi už miesto ribų⁵, buvo nereikalingas raštiškas pritarimas projektui. Toks, sakytum, statybas kaime proteguojantis įstatymas priminė sovietinius metus ir „kaimo priartinimo prie miesto“ programą. Supaprastintos derinimo procedūros ir kvalifikacijos reikalavimai atpigino statybas ir išpopuliarino namus iki 80 kv. m, ypač ekonominės klasės segmente (į kurį patenka ir tipinių gyvenamųjų namų projektavimas). Tik priėmus naują statybos teisinį reglamentą 2016 m. pabaigoje nurodyta, kad statybos leidimas reikalingas „statant II grupės nesudėtingąjį gyvenamosios paskirties (vieno, dviejų butų) pastatą“ (STR 1.05.01:2017) tiek mieste, tiek kaime. Šešerius metus egzistavę nuostatai lėmė, kad daugelio tipinių namų projektavimu užsiimančių įmonių kataloguose namų iki 80 kv. m projektai sudaro didelę, o kartais ir didžiausią siūlomos architektūros dalį.⁶ Analizuojant šių namų planinę struktūrą išskirtini keli aspektai: a) nepaisant mažo ploto namai iki 80 kv. m vis dėlto skirti šeimai, neretai keturių asmenų; b) stengiantis užtikrinti kuo didesnę gyvenamąją plotą, absoliučia dauguma atvejų atsisakoma garažo patalpos, iki minimumo sumažinamas pagalbinių patalpų skaičius; c) namai yra vienaaukščiai; d) namų planinė funkcinė struktūra yra

³ Šį reiškinį autorė plačiau nagrinėja magistro darbe „Postmodernizmo architektūros privatūs gyvenamieji namai Lietuvoje“.

⁴ Autorė remiasi atsiminimais apklausus tuo laikotarpiu dirbusius ir turėjusius būstą šeimos narius.

⁵ Pavyzdžiu gali būti kvartalai Kauno raj. – Giraitėje, Užliedžiuose, Ramučiuose. Vilniaus raj. – Bajoruose, Riešėje, Klaipėdos raj. – Girkalių k., Slengių k., Gindulių k. ir kt.

⁶ Analizuojamas tipinius namus projektuojančių įmonių svetainių turinys: kubinismetras.lt, tikrinamai.lt, archipelag.lt, namas.lt.

4 pav. „Eskizas“ tipinis namas porai (kairėje), 2010 m. (www.eskizas.lt) ir *eksperimentinis* 1960 m. F. Bielinsko projektuotas vienbutis (KTU Architektūros ir urbanistikos instituto archyvas)

Fig. 4. “Eskizas” house for a young couple (left), 2010, (www.eskizas.lt) and experimental F. Bielinskis house of 1960 (KTU Institute of Architecture and Urbanistics Archive)

5 pav. „Kubinio metro“ 80 kv. m tipinis namas „Labas“, 2016 m. (kairėje) (www.kubinismetras.lt) ir „Kodasema“ tipinis surenkamas namas „Koda“, 2016 m., 1 aukštas ir pusaukštis (www.kodasema.com)

Fig. 5. Typical house “Labas” by “Kubinis metras”, 2016 (left) and typical prefabricated house “Koda” by “Kodasema”, 2016

tradicinė (o ne studijos tipo)⁷. Net šios, tik funkcija paremtos, charakteristikos rodo, kad lietuviški 80 kv. m namai vis dėlto turi mažai bendro su madingais mažais apartamentais (angl. *tiny / small houses / apartments*, paprastai laikomi namai, mažesni nei 46 kv. m).

Pagal Lietuvoje galiojančią statybos techninę reglamentą, mažiausias galimas buto plotas nėra apibrėžtas, mažiausias galimas kambario plotas – 4 kv. m (STR 2.02.01:2004). Taigi tipinio, supaprastinta tvarka pastatomo namo, plotas teoriškai galėtų svyruoti nuo, sakykime, 20 iki 80 kv. m. Vis dėlto – 20 kv. m paprastai būna skiriama pirtims arba sodo nameliams. Na o vienučiai namai projektuojami taip, kad plotas būtų kuo artimesnis maksimaliai leistinai ribai – 80 kv. m. Apibrėžtas reglamentu, leidžiančiu supaprastintą projekto derinimą, šis grynai formalus dydis tapo architektūros rinkodaros priemone. Namai iki 80 kv. m reklamuojami

kaip atskiras tipologinis porūšis, kurio pagrindinis privalumas – kaina ir nesudėtingas derinimo procesas. Nors namo plotas, lyginant su 1990–1998 m., smarkiai sumažėjo, vis dėlto jis nėra toks mažas, koks galėtų būti, jei tikslas būtų ekonomiškai, ekologiškai, mažai laiko praleidžiančio namie miestiečio namas. Kaip pavyzdį galime imti lietuvišką, 80 kv. m ploto, namą „Labas“ ir palyginti su tipiniu, masinei gamybai pritaikytu, taip pat dviems asmenims skirtu, estišku „Koda“ 28,5 kv. m namu (5 pav.), apie kurį buvo plačiai rašoma tarptautiniuose architektūros naujienų portaluose ir kuris nominuotas Pasaulio architektūros festivalyje 2017, Mažojo projekto kategorijoje.

Galima daryti išvadą, kad 80 kv. m – tik atsitiktinis dydis, neturintis nieko bendro su intensyviai dirbančių, mažai namuose būnančių žmonių sąmoningu pasirinkimu turėti itin mažą būstą, nulemtas greičiau ekonominio išskaičiavimo (juk neretai nekilnojamojo turto vystytojai numato galimybę tokį namą ir pasididinti). Tai plotas, artimas sovietinių metų standartams – daugelio to meto tipinių projektų bendras plotas nesiekdavo 80 kv. m (Bašauskas *et al.* 1958).

⁷ „Tradicinė funkcinė planinė struktūra“ – terminas autorės pasirinktas apibrėžti patalpų sujungimą koridoriais, arba kitoki, kuomet suformuojami atskiri kambariai su durimis. „Studija“, kuomet funkcinės zonos viena nuo kitos atskiriamos minimaliai – mobiliomis pertvaromis, grindų paaukštinimais, baldais.

Išvados

1. Sovietiniais metais egzistavo dvi privilegijuotos vienbučių namų rūšys: pramoniniu būdu statomi namai (arba surenkami namai) ir kaimo tipo gyvenvietėse statomi namai. Neretai šios dvi ypatybės sutilpdavo viename projekte. Didžiausia ir masiškiausia pramoniniu būdu statomų vienbučių programa – *alytnamiai*, kurie buvo skirti kaimui. Taigi jei projektas pasižymėdavo bent viena iš šių ypatybių (ir nebūdavo suplanuotas statyti tam tikruose miestuose, kur vienbutė statyba apskritai uždrausta), jis galėdavo turėti didesnę gyvenamąją ir (ar) pagalbinį, negyvenamąjį plotą, nei numatyta standartiškai. Be to, faktiškai absoliuti dauguma surenkamų namų buvo statomi pagal tipinius projektus (natūralu, taip ši gamybos technologija galėjo būti efektyviausiai pritaikoma). Kaime tipiniai projektai taip pat sudarydavo didelę dalį. Taigi galima daryti išvadą, kad ir tipinis vienbutis buvo privilegijuota tipologija.
2. Gyvenamojo ploto ribojimas ir gana laisvas arba dvi-prasmiškas pagalbinio / negyvenamojo ploto reglamentavimas sudarė sąlygas, iš vienos pusės, galimai nelegaliam gyvenimui negyvenamosiose patalpose, iš kitos pusės – iškraipė būsto funkcinę struktūrą. To pasekmės ryškiai matomos Nepriklausomybės laikų pradžios architektūroje. Bendras gyvenamojo, naudingojo ir pagalbinio ploto ribojimas galėjo turėti kokią nors ekonominę logiką, tačiau situacija, kai 8 deš. leidus kai kuriuos pagalbinius, naudinguosius statinius statyti be jokių apribojimų ir dar blokuoti prie gyvenamojo namo, liudijo apie *eksperimentinį* chaosą.
3. Įvairūs įstatymai ir nutarimai sovietiniais metais turėjo žymiai didesnę įtaką architektūrai makrolygmeniu nei Nepriklausomos Lietuvos laikais. Būsto politika buvo vienas svarbiausių klausimų, sprendžiamų ir reguliuojamų totalitarinėje valstybėje, o tipiniai projektai buvo leidžiami centralizuotai. Taip pat egzistavo unikalūs funkcinis skirstymas į namus, skirtus kaimui ir miestui, sudaręs sąlygas vieną ar kitą grupę proteguoti. Tuomet apibrėžti architektūros parametrai ir nuostatos, nors faktinis jų galiojimo laikas ir pasibaigęs, pastebimi ir šiuolaikinėje, ypač tipinėje, architektūroje. Pirmųjų Lietuvos Nepriklausomybės metų vienbučių architektūroje galima atpažinti sovietinių įstatymų suformuotas „tradicijas“: mažai kambarių, didelis negyvenamasis plotas. Šešerius metus galiojęs įstatymas, sudaręs išskirtines sąlygas statybai kaimo vietovėse, taip pat primena sovietinę „kaimo priartinimo prie miesto“ programą. Šiuolaikinėje tipinėje architektūroje akivaizdi ir XX a. pr. (tuomet) radikali idėja – gyvenimą organizuoti vienoje erdvėje.

Literatūra

- Aidukaitė, J., et al. 2014. *Būsto politika ir visuomenės iniciatyvos mieste*. Lietuvos socialinių tyrimų centras, Vilnius. 41 p.
- Baršauskas, J., et al. 1958. Mažaaukščiai gyvenamieji namai iš surenkamųjų silikatinių elementų, iš *Statybos ir architektūros instituto straipsnių rinkinys I*. Statybos ir architektūros institutas, Kaunas. 255 p.
- Boym, S. 1995. *Common places: mythologies of everyday life in Russia*. Cambridge: Harvard University Press. 125 p.
- Čigriejus, E. 1983. Naujų kaimo sodybinių gyvenamųjų namų funkcinio planavimo tobulinimas, iš B. Vektaris (red.). *Lietuvos TSR architektūros klausimai VII(III)*. Vilnius: Mokslas. 72 p.
- LCVA, f. R-754, ap.1, b. 1172 l. *Individualinės statybos miestuose ir miesto tipo gyvenvietėse nuostatai, Individualinės statybos kaimo tipo gyvenvietėse nuostatai, 1975 06 28, 140, 151.*
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. liepos 12 d. nutarimas Nr. 278 „Dėl individualinės statybos“ (Žin., 1991, Nr. 23–621).*
- Harris, S. E. 2003. *Moving to the separate apartment: building, distributing, furnishing, and living in urban housing in Soviet Russia, 1950s–1960s*: daktaro disertacija. University of Chicago. 36 p.
- Höjdestrand, T. 2003. *The Soviet-Russian production of homelessness* [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. sausio 11 d]. Prieiga per internetą: www.anthrobase.com/Txt/H/Hoejdestrand_T_01.htm
- NT naujienos. 2014. *Kokio dydžio butai Lietuvoje populiariausi?* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. gruodžio 20 d]. Prieiga per internetą: <http://ntnaujienos.lt/kokio-dydzio-butai-lietuvoje-populiariausi/>
- Statyba ir architektūra. 1991. *Namas su baseinu*, 199.
- STR 1.05.01:2017. *Statybą leidžiantys dokumentai. Statybos užbaigimas. Statybos sustabdymas. Savavališkos statybos padarinių šalinimas. Statybos pagal neteisėtai išduotą statybą leidžiantį dokumentą padarinių šalinimas*. Vilnius, 2017.
- STR 1.01.03:2017. *Statinių klasifikavimas*. Vilnius, 2017.
- STR 1.01.07:2010. *Nesudėtingieji statiniai*. Vilnius, 2010.
- STR 2.02.01:2004. *Gyvenamieji pastatai*. Vilnius, 2004.
- Teige, K. 2002. *The minimum dwelling*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press. 14 p.
- Teisės aktų, reglamentavusių teritorijų planavimo, statybos ir valstybinės statybos kontrolės tvarką Lietuvoje 1947–1992 metais, sąrašas*. Vilnius, 2009.
- Wolfe, R. 2011. *The sociohistoric mission of modernist architecture* [interaktyvus], [žiūrėta 2017 m. sausio 12 d]. Prieiga per internetą: <https://thecharnelhouse.org/2011/09/20/the-sociohistoric-mission-of-modernist-architecture-the-housing-shortage-the-urban-proletariat-and-the-liberation-of-woman/>
- Zavisca, J. R. 2012. *Housing the New Russia*. Cornell University Press. 24 p.
<https://doi.org/10.7591/cornell/9780801450372.001.0001>

FUNCTIONAL CHANGES IN STANDARDIZED SINGLE-FAMILY HOUSES: LEGAL AND POLITICAL ISSUES

A. Galaunytė

Abstract

During the years of soviet occupation, housing policy was one of the most important state issues and projects of standardized designs were authorized and distributed by the state. Legal architecture parameters and regulations of soviet times, although their actual validity expired, are visible in todays modern, especially non-elite, standardized architecture. One can identify “traditions” formed by soviet law in contemporary single-family houses or even in legal regulations. The study examines and compares soviet and contemporary legal regulations and their impact on typical single-family houses architecture. The study is contextualized by invoking historical and social evaluations of the period.

Keywords: standardized single-family house, standardization, building regulations, soviet architecture, contemporary architecture, living area.